

Статистика, учет и аудит, 3(98)2025. стр. 174-192

DOI: <https://doi.org/10.51579/1563-2415.2025.-3.13>

Экономика және менеджмент

FTAMP 06.52.13

ӨОЖ 330.342

ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ӘСЕРІН МОДЕЛЬДІК ТАЛДАУ

А.Б.Мухамедханова¹, М.К.Ускенов^{1*}, А.А.Шадиева², С.Р.Сергазиева³, Г.Т.Апсенбетова¹

¹М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

²Орталық Азия Инновациялық университеті академик Мардан Сапарбаев институты,
Шымкент, Қазақстан

³Академик А.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті, Шымкент, Қазақстан

*Corresponding author e-mail: bakytt.8080@mail.ru

Аңдатпа. Қазіргі әлемдік экономиканың қарқынды өзгерістері жағдайында шағын және орта кәсіпкерлік (ШОБ) секторы мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Шағын бизнес инновацияның қозғаушы күші және креативті шешімдердің қайнар көзі болып табылады, бұл қарқынды экономикалық өсу платформасын жасайды. Өзінің икемділігінің арқасында шағын кәсіпкерлік секторы ішкі және сыртқы нарықтар үшін өзекті тауарлар мен қызметтерді өндіруге назар аудара отырып, сыртқы өзгерістерге жедел бейімделе алады. Қазақстанда шағын бизнесті қолдау мен тұрақты дамытуға бағытталған ауқымды іс-шаралар кешені іске асырылуда, бұл оның ел экономикасындағы рөлін нығайтуға ықпал етеді. Осы баптың мақсаты тұрақты даму қағидаттарына сәйкес шағын кәсіпкерліктің даму динамикасын, қазіргі жай-күйін, факторлары мен үрдістерін ситуациялық талдауды жүзеге асыру болып табылады. Нәтижелері: айта кету керек, Қазақстандағы шағын бизнес өзінің өміршеңдігін, икемділігін, ұтқырлығын, қызметті тиімді ұйымдастыруға, экономиканың инновациялық құрамдас бөлігін арттыруға қабілеттілігін және сонымен бірге бірқатар себептерге байланысты тұрақты дамуда өзінің осалдығын көрсетеді.

Түйін сөздер: шағын кәсіпкерлік, тұрақты даму, даму динамикасы, стратегиялық бағдар, тұрақты даму мақсаттары, сапалық және сандық көрсеткіштер.

Негізгі ережелер. Шағын кәсіпкерлікті трансформациялауға, оны дамыту стратегиясын қалыптастыруға байланысты проблемалар мен мәселелердің алуан түрлілігі көбінесе оның ерекшелігіне байланысты. Ел экономикасының тұрақты өсуі үшін жетекші фактор ретінде әрекет ететін шағын кәсіпкерлікті дамытуға кешенді және жүйелі жәрдемдесу тетігінің болмауы шағын кәсіпкерліктің тұрақты дамуын ұйымдастыру тұжырымдамасын қалыптастыру бағытында неғұрлым құнды, жинақталған теориялық және эмпирикалық тәжірибені жинақтауды талап етеді.

Cite this article as: Mukhamedkhanova A.B., Uskenov M.K., Shadieva A.A., Sergazieva S.R., Apsenbetova G.T. Model analysis of the impact of macroeconomic factors on the sustainability of small businesses. *Statistics, accounting and audit*. 2025, 3(98), 174-192. (In Kaz.). DOI: <https://doi.org/10.51579/1563-2415.2025.-3.13>

Кіріспе. Экономикалық өсудің біртіндеп баяулауы жағдайында ТДМ ға қол жеткізудегі шағын және орта бизнес кәсіпорындарының рөлі едәуір артады. БҰҰ-ның 17 ТДМ іске асырудағы шағын және орта кәсіпорындардың рөлінің маңыздылығы олардың қатысуымен қол жеткізілген оң нәтижемен анықталады. Сапалы жұмыс орындарын құру және тауарлар мен қызметтерді өндіру арқылы ШОБ экономикалық өсуді қамтамасыз етеді (8, 11 мақсат), кедейлікті жоюға көмектеседі (1 мақсат) және теңсіздік деңгейін, соның ішінде гендерлік (5, 10 мақсаттар). Шағын және орта бизнес компаниялары азық-түлік өндірісіне (2 мақсат), білім беру (4 мақсат), сумен жабдықтау және санитария (6 мақсат), денсаулық сақтау (3 мақсат), жасыл технологияларды (7, 13 мақсаттар), тұрақты тәжірибелерді (12, 14, 15 мақсаттар), жаңа технологияларды енгізуге ықпал етеді жаңа тауарлар мен қызметтерді әзірлеуге жәрдемдесу (9 мақсат).

Этикалық іскерлік тәжірибелерді қолдану және жұмыспен қамту арқылы ШОБ қылмыстың алдын алуға үлес қосады (16 мақсат). Мемлекеттік-жекешелік әріптестікке қатысу және ТДМ-ға қол жеткізу мониторингі үшін деректерді ұсыну 17-мақсатқа сәйкес келеді.

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы мен Дүниежүзілік банктің сарапшылары микро, шағын және орта кәсіпорындар 2030 жылғы Күн тәртібінің «ешкімді артта қалдырмау» (leaving no one behind) негізгі қағидатына қол жеткізуде шешуші рөл атқаратынын атап көрсетеді [1].

«БҰҰ-ның 2030 күн тәртібін» іске асыруға COVID-19 пандемиясы түзетулер енгізді, бұл бір жағынан атмосфераға парниктік газдар шығарындыларының төмендеуіне әкелді, ал екінші жағынан – ШОБ кәсіпорындарын жұмыс берушілер және өндірістік процестердің маңызды қатысушылары ретінде қолдау қажеттілігін айқын көрсетті [2].

Шағын және орта бизнес компанияларының тұрақты даму қағидаттарына көшуі үшін маңызды шаралардың ішінде кәсіпорындардың қаржы құралдарының қолжетімділігі туралы хабардар болу деңгейі мен тұйық цикл экономикасы қағидаттарын енгізу арасындағы тәуелділік ерекшеленеді [3]. Халықтың неғұрлым осал топтарына баса назар аудара отырып, әлеуметтік-экономикалық даму және қоршаған ортаны қорғау проблемаларын шешу үшін мемлекеттер мен азаматтық қоғам қабылдаған шаралардың жеткіліксіздігі жиі бөлінеді [4]. Зерттеушілер сонымен қатар энергетика саласындағы ШОБ компаниясын бағалау кезінде қоршаған ортаны қорғау жөніндегі мемлекеттік саясаттың қарыз құнына әсерін қарастыруда [5]. Қос ауысу жағдайында «Жасыл даму» саясаты мен цифрлық технологияларды қолданудың өзара байланысы атап өтіледі [6]. Дамыған елдердегі ШОБ компанияларының 10%-дан астамы тұрақты тәжірибеге көшу тиімсіз болуы мүмкін екенін, сондай-ақ тиісті дағдылардың жетіспеушілігін атап өтеді.

ШОБ-тың тұрақты дамуға қатысуы контекстінде дамыған елдерде қабылданатын қолдаудың өзекті шараларын зерттеу және бағалау олардың Қазақстан экономикасының жағдайларына бейімделу мүмкіндігін талдауға мүмкіндік береді.

Әдебиетке шолу. Соңғы жылдары шағын және орта кәсіпкерліктің (ШОБ) тұрақтылығы әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық пен экономиканың жаһандық сын-қатерлерге бейімделу қабілетінің маңызды көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастырылуда. OECD [1] мәліметтері бойынша, ШОБ-тың тұрақты даму мақсаттарына (SDGs) қол жеткізудегі рөлі «жасыл» және цифрлық экономикаға көшу жағдайында күшейтіледі, бірақ олардың әлеуеті көбінесе макроэкономикалық ортаның сапасымен және қаржылық ресурстарға қол жетімділікпен анықталады.

COVID-19 пандемиясы ШОБ секторы үшін стресс-тестке айналды: Платонова және Карева зерттеулері [2] салық саясатының икемділігі мен ЕО дағдарысқа қарсы бағдарламалары (субсидиялар, қарыздарды қайта құрылымдау) макроэкономикалық

күйзелістерді жеңілдетуге және жұмыспен қамтуды сақтауға мүмкіндік беретіндігін көрсетті. Дамушы нарықтары бар елдер үшін бұл тәжірибе дағдарыс кезеңдерінде тиімді мемлекеттік қолдау шараларының қажеттілігін көрсетеді.

Экологиялық және климаттық күн тәртібі шағын бизнестің тұрақтылығына да айтарлықтай әсер етті. Капица [4] климаттық тәуекелдер мен экологиялық нормалардың қатаюы ШОБ-тың операциялық шығындарын, әсіресе ресурстарды тұтынатын секторларда арттыратынын атап өтті. Ұқсас қорытындыларды Cariola et al. жасайды [5], «жасыл» талаптар ЕО энергетикалық секторының ШОБ-тағы қарыз жүктемесінің құрылымы мен капитал құнын өзгертетінін анықтады.

Цифрландыру транзакциялық шығындарды азайту және нарықтарға қолжетімділікті кеңейту арқылы ШОБ тұрақтылығын арттыру факторы ретінде қарастырылады. Denicolai және т.б. [6] халықаралық сауалнама материалдары цифрландырудың, халықаралық экспансияның және тұрақты дамудың фирмалардың бәсекеге қабілеттілігіне синергетикалық әсерін анықтады, қаржылық кедергілер мен институционалдық шектеулер маңызды кедергілер болып қала береді.

Chatzistamoulou және Tyllianakis [3] «жасыл» тәжірибелер туралы хабардар болу еуропалық ШОБ-тың экологиялық ауысуына оң әсер ететінін және ESG тәсілдерінің интеграциясы ресурстарға тәуелділіктің төмендеуіне және кәсіпорындардың тұрақтылығының өсуіне ықпал ететінін негіздеді.

Институционалдық және технологиялық факторлармен қатар әдебиеттерде шок тұрақтылығының макроэкономикалық детерминанттарына: инфляцияға, пайыздық мөлшерлемелердің динамикасына, несиеге қол жеткізуге және қаржы секторының жалпы тұрақтылығына ерекше назар аударылады. Соңғы зерттеулер [7] ақша-несие саясатының қатаюы және қарыз ресурстарының қымбаттауы шағын фирмалардың төлем қабілетсіздігі қаупін арттырып, олардың инвестициялық белсенділігін шектейтінін растайды.

ШОБ тұрақтылығын талдау үшін әртүрлі модельдік тәсілдер қолданылады: панельдік регрессия, DEA тиімділігін талдау, өмір сүру модельдері және сценарийді болжау. Жұмыста Кариола және басқалар [5] экологиялық саясат пен шок қарызының құны арасындағы байланысты бағалау үшін эконометрикалық талдау қолданылды, ал Дүниежүзілік банк пен ЕҚДБ бірқатар зерттеулерінде [7,8] макроэкономикалық факторлардың және қаржыға қол жетімділіктің банкроттық ықтималдығы мен бизнестің өсуіне әсерін көрсететін мәліметтер тақтасы ұсынылған.

Жеке жұмыстар (мысалы, Susan & Chris [9]) кәсіпорындардың тұрақтылығын арттыру үшін тәуекелдерді басқару және дағдарысты қалпына келтіруді жоспарлау жүйелерінің маңыздылығын көрсетеді, ал Jayant et al. [10] жеткізу тізбегін тиімді басқару ШОБ-тың макроэкономикалық күйзелістерге шығындары мен осалдығын төмендететінін көрсетті.

Осылайша, әдебиеттерге шолу ШОБ тұрақтылығы макроэкономикалық (инфляция, пайыздық мөлшерлемелер, қаржыландыруға қол жетімділік), институционалдық, экологиялық және технологиялық факторлардың әсерінен қалыптасатынын көрсетеді. Макроэкономикалық айнымалыларды ішкі тиімділік пен тәуекелдерді басқару көрсеткіштерімен біріктіретін модельдік тәсілдер ең нәтижелі деп танылады.

Материалдар мен әдістер. Зерттеудің әдіснамалық негізі шағын кәсіпкерлікті дамыту мәселелері бойынша жетекші ғалымдардың ғылыми тұжырымдамалары мен теориялық әзірлемелері болып табылады. Зерттеу барысында мынадай әдістер қолданылды: факторлық – шағын кәсіпкерлікті дамытудың объективті және субъективті

факторларын жан-жақты және егжей-тегжейлі зерттеу, әлеуметтік-экономикалық дамудың көптеген детерминанттарын сандық және сапалық есепке алу, макроэкономикалық трансформациялар арасында себеп-салдарлық байланыстар орнату; логикалық-құрылымдық.

Нәтижелер. Бұл зерттеуде шағын кәсіпорындардың тұрақты дамуы экономикалық және әлеуметтік тиімді, үздіксіз жұмыс істеуді қамтамасыз ететін мақсаттар тұрғысынан қарастырылады және қазіргі экономикалық жүйенің ажырамас бөлігі болып табылады.

Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, шағын және орта бизнес қазіргі қоғамды қалыптастырудың негізі болып табылады, дамыған елдердің елеулі үлесінің ЖІӨ-нің маңызды бөлігін құрайды. Бұл секторға ұлттық ресурстардың көп бөлігі тартылған. Шағын және орта кәсіпкерліктің жұмыс істеуі өнертапқыштық және инновациялық қызметке ықпал ететінін атап өту өте маңызды: шетелдік зерттеулер батыста негізгі идеялар мен өнертабыстар негізінен ірі емес, шағын және орта кәсіпорындардан келетінін көрсетеді [9].

Тиісінше, елдегі шағын және орта бизнесті дамытудың тиімділігін жергілікті көздерді (шикізатты) өндіру негізінде тауарлар мен қызметтердің нақты түрлеріне нарықтық қажеттіліктерді қанағаттандыра отырып, кәсіпкерлік субъектілері өндірген шығындар көлеміне қарай бағалау керек [10].

2023 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасында тіркелген шаруашылық жүргізуші субъектілердің жалпы саны 1 639 мың бірлікке жетті. Нәтижесінде ШОБ субъектілерінің жалпы санындағы үлесі 1541 мың бірліктен 1578 мың бірлікке дейін өсті және бүгінгі күні ҚР-дағы шаруашылық жүргізуші субъектілердің жалпы санының 88,7% - құрайды, бұл 2022 жылғы көрсеткіштен 4,3 пайыздық тармаққа жоғары (1-сурет).

Шағын бизнестің белсенді субъектілері санының динамикасы да жалпы оң үрдіске ие. 2023 жылы жұмыс істеп тұрған шағын бизнес субъектілерінің саны 8,3%-ға өсіп, жыл соңына қарай 1 241 мың бірлікті құрады. Тіркелгендер қатарындағы жұмыс істеп тұрған шағын бизнес субъектілерінің үлесі 78,7% құрады, бұл 2022 жылғы көрсеткіштен 4,3 пайыздық тармаққа жоғары.

1 сурет – Шағын бизнестің белсенді субъектілері санының және олардың тіркелген субъектілердің жалпы санындағы үлесінің динамикасы

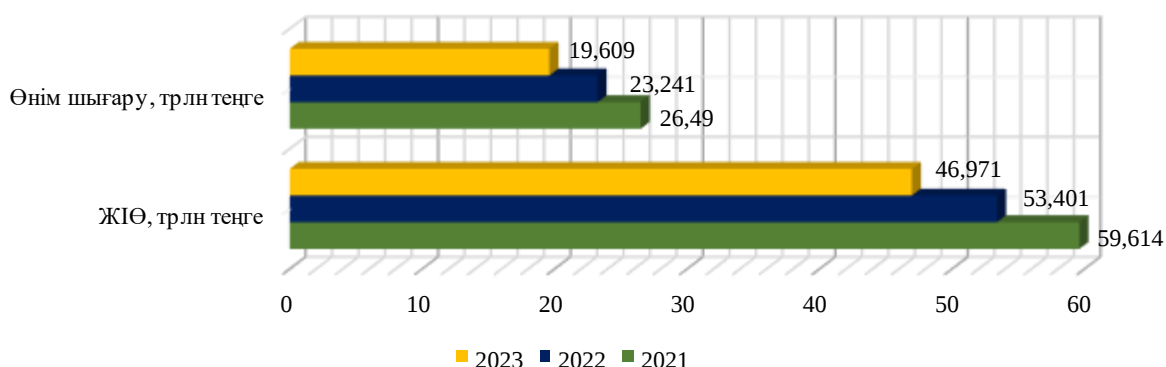
Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]

Осылайша, жаңа заңды тұлғаларды қалыптастыру және жеке кәсіпкерлерді ЖШС-ге қайта тіркеу арқылы шағын бизнесті сапалы институционалдық дамыту жалғасуда.

Қазақстан Республикасының шағын бизнес субъектілерінің елдің ЖІӨ - не қосқан үлесін бағалау үшін келесі суретті қарастырайық (2-сурет).

2023 жылы ШОБ субъектілерінің өнім шығаруы 26,4 трлн теңгеден асты. Нақты көріністе өнім шығару бір жыл ішінде 7,5% - ға өсті, бұл ЖІӨ өсуінің жалпы деңгейінен жоғары. Нәтижесінде, 2023 жылдың қорытындысы бойынша елдің ЖІӨ-дегі шағын бизнестің үлесі 28,3% деңгейінде айқындалды, бұл 2022 жылдың көрсеткішінен 2,7 пайыздық тармаққа артық.

2 сурет – Шағын бизнестің Қазақстан Республикасының ЖІӨ-не қосқан үлесі

Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]

Елдің ішкі нарығын негізінен материалдық өндіріс саласындағы шағын кәсіпкерлікті дамыту есебінен кеңейтуге бағытталған мемлекеттің экономикалық саясаты экономиканың өнеркәсіптік өнімге сыртқы жиынтық сұраныстың ауытқуына тұрақтылығын күшейтуге ықпал етеді (1-кесте).

2020-2023 жылдар кезеңінде шағын кәсіпорындар санының өзгеруін егжей-тегжейлі талдау 1-кестеде келтірілген.

1 кесте - 2020-2023 жылдар кезеңінде шағын кәсіпорындар (шағын кәсіпорындарды қоса алғанда) санының өзгеруін талдау

Көрсеткіштер	2020	2021	2022	2023
Кәсіпорындар саны, бірлік	545540	564565	571966	574148
Алдыңғы жылмен салыстырғанда абсолютті өзгеріс, бірлік	-	+19025	+7401	+2182
2020 жылмен салыстырғанда абсолютті өзгеріс, бірлік	-	+19025	+26426	+28608
Өткен жылмен салыстырғанда салыстырмалы өзгеріс, %	-	+3,49	+1,31	+0,38
2020 жылмен салыстырғанда салыстырмалы өзгеріс, %	-	+3,49	+4,84	+5,24
Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар есептеген [11]				

Жоғарыда келтірілген мәліметтерден көріп отырғанымыздай, шағын бизнес саны 2020 жылдан 2023 жылға дейін абсолютті мәндерде 28 608 бірлікке өсті, бұл 2020 жылмен салыстырғанда 5,24% өсім. Бірақ өткен жылға қатысты шағын кәсіпорындар

санының өсу қарқыны төмендейді, егер 2021 жылы шағын кәсіпорындар саны 2020 жылмен салыстырғанда +3,49%-ға өссе, 2022 жылы бұл көрсеткіш +1,31%, ал 2023 жылы тек +0,38% құрады.

Қазақстан үшін «Жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалға беру және қызмет көрсету» сияқты қызмет түрлерімен байланысты шағын кәсіпкерлік қызметкерлерінің неғұрлым жоғары үлес салмағы тән ерекшелік болып табылады. 2023 жылы экономикалық қызметтің бұл түрлері шағын кәсіпкерліктің тұрақты жұмысшыларының 25,8% құрады (2-кесте).

2 кесте – Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің штаттық қызметкерлерінің үлесінің вариациясының «дәлізі»

Жыл	Ең төменгі мән	Максималды мән	Вариациялар (ең төменгі мән бойынша)	Вариациялар (максималды мән бойынша)
2020	89,40%	95,48%	-	-
2021	89,35%	95,62%	0,13%	-0,05%
2022	88,07%	95,38%	-0,24%	-1,28%
2023	86,88%	94,93%	-0,45%	-1,19%

Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар есептеген [11]

Бұл тенденциялар, бір жағынан, шағын бизнес қызметкерлерінің қаржы-экономикалық дағдарысқа байланысты ірі сауда желілеріне ауысуына, екінші жағынан, кәсіпорын қаражатын үнемдеу және еңбек нарығындағы жалпы белгісіздік жағдайында кадр саясатының жалпы өзгеруіне байланысты болуы мүмкін.

«Экономикада жұмыспен қамтылғандар санындағы микро - және шағын кәсіпорындар қызметкерлерінің жалпы санының үлесі» және «барлық кәсіпорындар қызметкерлерінің тізімдік санындағы микро - және шағын кәсіпорындар қызметкерлерінің тізімдік санының (қоса атқарусыз) үлесі» көрсеткіштері соңғы жылдары Қазақстанда тұтастай алғанда өсуді көрсетіп отыр.

Микро және шағын кәсіпорындар жұмыскерлері санының көрсеткіштері функционалдық тәуелді болып табылады, ал азаматтық-құқықтық сипаттағы шарттар бойынша қоса атқарушылар мен жұмыскерлер санының өзгеруі шамалы, экономикада жұмыс істейтіндер санындағы микро және шағын кәсіпорындар жұмыскерлерінің жалпы санының үлесінің динамикасы барлық жұмыскерлердің жалпы тізімдік санындағы микро және шағын кәсіпорындар жұмыскерлерінің тізімдік санының үлесінің үрдістерін қайталайды кәсіпорындар (3-кесте).

3 кесте – Қазақстан аймақтары бойынша шағын кәсіпорындардың (соның ішінде микрокәсіпорындардың) сыртқы толық емес жұмыс күнімен жұмыс істейтіндер үлесінің өзгеру «дәлізі»

Жыл	Ең төменгі мән	Максималды мән	Вариациялар (ең төменгі мән бойынша)	Вариациялар (максималды мән бойынша)
2020	4,52%	10,60%	-	-
2021	4,38%	10,65%	-0,13%	-0,05%
2022	4,62%	11,93%	0,24%	-1,28%
2023	5,07%	13,12%	0,45%	-1,19%

Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар есептеген [11]

Шағын кәсіпкерлікті дамыту икемді аралас экономиканы қалыптастыруға, меншіктің әртүрлі нысандары мен ірі, орта және ұсақ өндірісті мемлекеттік реттеудің бәсекелестік нарықтық тетігі мен мемлекеттік реттеудің күрделі синтезі іске асырылатын

экономиканың барабар моделінің үйлесіміне жалпы әлемдік тенденцияларға жауап береді.

Көптеген фирмалардың пайда болуы жаңа жұмыс орындарының пайда болуына әкеледі, шағын кәсіпорынды ұлттық валютаның тұрақсыз бағамы жағдайында басқару оңайырақ және бұл орталықтың ғана емес, сонымен қатар аймақтардың бюджетіне нақты ақша әкеледі, бұл әсіресе маңызды.

Шағын өнеркәсіптік кәсіпорындар тәуекелдердің жоғарылау жағдайында, өйткені олардың қызметі меншікті капиталмен және резервтермен қамтамасыз етілмейді; олар нарық жағдайының өзгеруіне көбірек әсер етеді.

Әрі қарай, шағын кәсіпорындар қызметінің негізгі экономикалық көрсеткіштерін қарастырайық (4-кесте).

4 кесте – Қазақстан Республикасындағы шағын кәсіпорындар қызметінің негізгі экономикалық көрсеткіштерінің серпіні

Көрсеткіштер	2021	2022	2023
Кәсіпорындар саны, мың	2063,1	2222,4	2754,6
Қызметкерлердің орташа саны, мың адам	11695,7	11330,7	11986,3
Кәсіпорындардың айналымы, млрд. теңге	24781,6	44124,3	48459,2
Негізгі капиталға инвестициялар, млрд. теңге	574,9	–	998,5
Технологиялық инновацияларға арналған шығындар, млн. теңге	13510,5	12151,8	19220,4
Жөнелтілген тауарлардың, шағын кәсіпорындар көрсететін жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің жалпы көлеміндегі инновациялық тауарлардың, жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің үлес салмағы, %	2,07	1,64	1,59
Өңдеу өндірістері	2,24	1,71	1,79
Машиналар мен жабдықтар өндірісі	2,6	1,41	3,36
Электр жабдықтарын, электрондық және оптикалық жабдықтарды өндіру	8,79	6,14	–
Технологиялық инновацияларды жүзеге асыратын шағын кәсіпорындардың үлес салмағы, %	4,8	4,5	5,2
Өңдеу өндірістері	5,1	4,8	5,8
Машиналар мен жабдықтар өндірісі	5,6	4,0	10,0
Сатылған тауарлардың, өнімдердің (жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің) рентабельділігі, %	5,3	5,2	–
Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]			

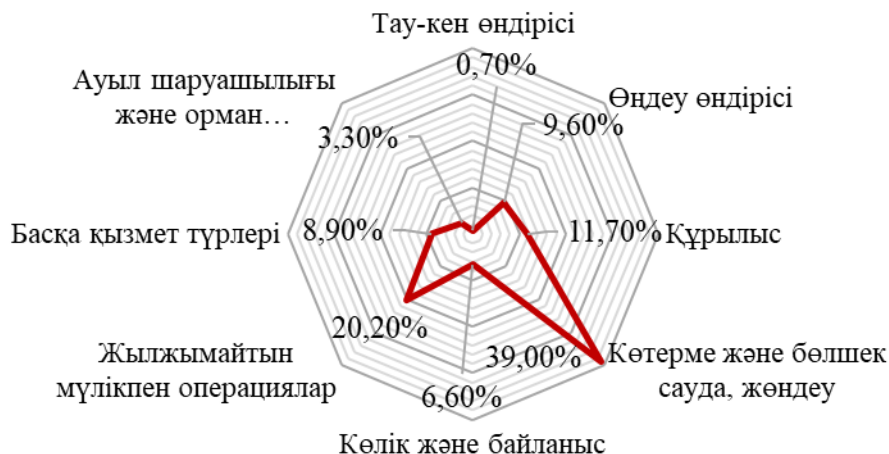
Егер Қазақстандағы шағын бизнестің салалық құрылымын қарастыратын болсақ, онда қолда бар шағын және орта бизнес кәсіпорындарының ең көп үлесі кәсіпкерліктің қаржылық емес делдалдық саласына, яғни негізінен саудаға тартылған.

3 және 4 - суретте 2023 жылы сәйкесінше кәсіпорындар саны мен айналымы бойынша экономикалық қызмет түрлері бойынша шағын бизнес кәсіпорындарының құрылымы көрсетілген.

3 және 4-суреттерден көріп отырғанымыздай, шағын кәсіпорындардың басым бөлігі бөлшек және көтерме сауда кәсіпорындары болып табылады. Шағын бизнестің жалпы айналымындағы сауда кәсіпорындарының айналым үлесі 2023 жылы 56,6% құрады. Бұл ретте өнеркәсіптік кәсіпорындардың жиынтық үлесі-небәрі 13,1%. Мұндай төмен үлес Қазақстан өнеркәсібіндегі шағын бизнестің өте нашар дамығанын ғана көрсетуі мүмкін. Қазақстанды инновациялық даму жолына көшіру үшін салалық құрылымға елеулі сапалық өзгерістер қажет. Өңдеу өнеркәсібіндегі шағын кәсіпорындардың және ғылымды қажетсінетін секторлардағы кәсіпорындардың озық

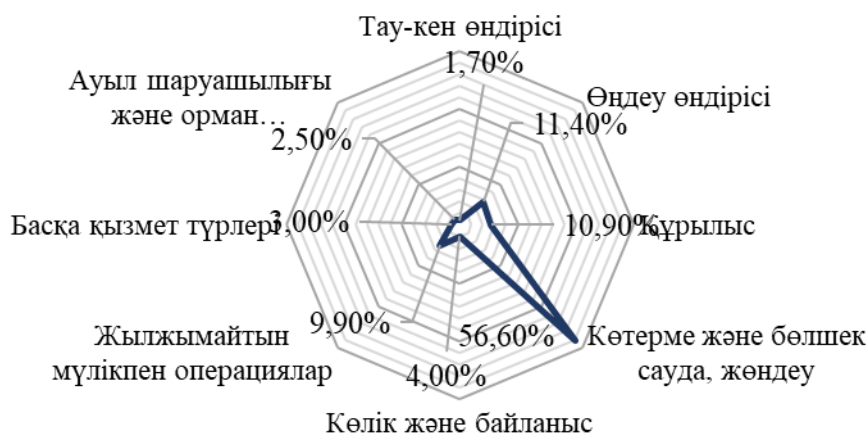

өсуі қажет. Кәсіпкерлік проблемаларын жүйелі зерттеу нәтижелері бойынша олардың үлесі жалпы құрылымда 50-60%-ға дейін өсуі тиіс.

3 сурет - Экономикалық қызмет түрлері бойынша шағын бизнес кәсіпорындарының құрылымы (кәсіпорындар саны бойынша)

Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]

4 сурет – Экономикалық қызмет түрлері бойынша шағын бизнес кәсіпорындарының құрылымы (кәсіпорындардың айналымы бойынша)

Ескерту: бойынша авторлар құрастырған [11]

Өнеркәсіптің шағын кәсіпорындарының даму динамикасын қарастыра отырып (5-кесте) шағын және шағын кәсіпорындар табысының жыл сайынғы өсуін және орта бизнестің өнеркәсіптік кәсіпорындары бойынша жиынтық айналымның төмендеуін байқауға болады.

5 кесте – Өнеркәсіптің шағын кәсіпорындары айналымының 2020-2023 жж. серпіні, млрд теңге

Шағын және орта бизнес кәсіпорындары	Орта кәсіпорындар				Шағын және шағын кәсіпорындар			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
Барлық кәсіпорындар	7416	5150	4711	4718	18934	22610	23464	24782
Өнеркәсіптік кәсіпорындар	1320	1231	1182	1207	1954,2	2217,4	2443,6	2585,8
тау-кен өндірісі	80,5	89,8	85,4	83,5	65,7	85,8	104,3	107,9
өңдеу өндірістері	1164	1074	1032	1053	1775,1	2007,9	2206,1	2322,7
электр энергиясын, газды және суды өндіру және тарату	75,7	66,9	65	71,2	113,4	123,7	133,2	155,2
Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]								

Бұл ретте шағын бизнес секторына жататын кәсіпорындардың жалпы айналымындағы өнеркәсіптік кәсіпорындар айналымының үлесі айтарлықтай өзгерген жоқ (6-кесте).

6 кесте – 2020-2023 жылдардағы шағын сектор кәсіпорындарының жалпы айналымындағы өнеркәсіптік кәсіпорындардың айналым үлесінің динамикасы, %

Шағын және орта бизнес кәсіпорындары	Орта кәсіпорындар				Шағын және шағын кәсіпорындар			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
Барлық кәсіпорындар	100	100	100	100	100	100	100	100
Өнеркәсіптік кәсіпорындар	17,8	23,9	25,1	25,6	10,3	9,8	10,4	10,4
тау-кен өндірісі	1,1	1,7	1,8	1,8	0,3	0,4	0,4	0,4
өңдеу өндірістері	15,7	20,9	21,9	22,3	9,4	8,9	9,4	9,4
электр энергиясын, газды және суды өндіру және тарату	1	1,3	1,4	1,5	0,6	0,5	0,6	0,6
Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]								

Өңдеуші өнеркәсіптің шығынды кәсіпорындарының үлесі сауда кәсіпорындарынан едәуір жоғары-22,2% қарсы 15,8% (7-кесте).

7 кесте – Шағын бизнестің пайдалы және шығынды кәсіпорындарын бөлу

Шағын және орта бизнес кәсіпорындары	Пайдалы кәсіпорындар саны	Шығынды кәсіпорындар саны	Пайдасыз кәсіпорындардың үлесі
Өңдеу өндірістері	42723	12182	22,2
Автокөлік пен мотоцикл саудасынан басқа агенттер арқылы сауданы қоса алғанда, көтерме сауда	13733	25837	15,38
Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]			

Сонымен қатар, шағын көтерме сауда кәсіпорындарымен салыстыра отырып, өңдеу өндірістері активтерінің рентабельділігінің деректері бойынша көптеген кезеңдер мен секторлардағы өндірістік кәсіпорындар көрсеткіштерінің сауда кәсіпорындарынан асып кетуі байқалады (8-кесте). Бұдан шығатыны, өңдеуші өнеркәсіптің табысты кәсіпорындарының елеулі үлесі қызметтің тиімділігін қамтамасыз ету жолдарын тапты.

8 кесте – 2020-2023 жылдардағы шағын көтерме сауда кәсіпорындары активтерінің рентабельділігімен салыстыра отырып, өңдеуші өнеркәсіптің шағын кәсіпорындары активтерінің рентабельділігінің динамикасы, %

Шағын және орта бизнес кәсіпорындары	Орта кәсіпорындар				Шағын және шағын кәсіпорындар			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
Өңдеу өндірістері	3,8	3,4	5	4,7	3,7	4	3,5	4,8
Көтерме сауда	5	4,6	4,1	3,5	2,8	3,3	3,2	3,1

Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, екі маңызды қорытынды жасауға болады. Қазіргі қазақстандық жағдайда шағын өнеркәсіптік кәсіпорындарға сатудың тиімділігіне қол жеткізу қиынырақ.

Шағын бизнестің әртүрлі құрылымдық элементтерін сатудың кірістілігін олардың активтерінің кірістілігімен салыстыра отырып, үлкен көлемдегі кәсіпорындардың активтерді пайдаланудың төмен қарқындылығы туралы қорытынды жасауға болады. Мәселен, орта сектор кәсіпорындары сатудың жоғары рентабельділігіне ие бола отырып, бұл ретте шағын секторға ұқсас активтердің рентабельділік көрсеткіштерін көрсетеді.

Қазақстанның экономикалық жүйесінің ағымдағы жай күйін кешенді түсіну және сыртқы және ішкі факторлардың макроэкономикалық динамикаға әсерін бағалау үшін соңғы бес жылдағы негізгі көрсеткіштерді қарастырған жөн. 9-кестеде жалпы ішкі өнімнің өсу қарқынын, инфляция деңгейін, кредиттер бойынша орташа мөлшерлемені және 2019-2023 жылдар кезеңіндегі жұмыссыздық деңгейін қамтитын негізгі макроэкономикалық индикаторлар көрсетілген. Бұл деректерді талдау құрылымдық тенденцияларды анықтауға және өзгермелі жаһандық конъюнктура жағдайында тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз етуге бағытталған макроэкономикалық саясаттың бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

9 кесте – Қазақстанның негізгі макроэкономикалық индикаторларының серпіні (2019-2023 жж.)

Көрсеткіш	2019	2020	2021	2022	2023
ЖІӨ өсімі (%)	4,5	-2,6	4,1	3,8	3,5
Инфляция деңгейі (%)	5,3	7,5	8,4	14,6	12,0
Кредиттер бойынша орташа мөлшерлеме (%)	12,0	10,5	11,0	12,5	11,8
Жұмыссыздық деңгейі (%)	4,9	5,1	4,8	4,7	4,5
ЖӨӨ-дегі ШОБ үлесі (%)	3,40	3,70	3,90	4,00	4,20
Бес жылдық өмір сүру коэффициенті (%)	18%	18%	18%	18%	18%

Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]

9-кестеде кәсіпкерлік сектордың жұмыс істеуінің жалпы жағдайларын сипаттайтын негізгі макроэкономикалық индикаторлар бойынша деректер қамтылған. ЖІӨ-нің өсуі, 2020 жылғы құлдырауға қарамастан, ішкі сұраныстың кеңеюіне ықпал ететін және осылайша ШОБ дамуына қолайлы жағдай туғызатын оң үрдіспен қалпына келуді көрсетеді. Сонымен қатар, инфляция айтарлықтай өсуді көрсетіп, 2022 жылы ең жоғары деңгейге жетті (14,6%), бұл бизнестің сатып алу қабілеті мен шығындарына теріс әсер етіп, оның бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді. 10,5–12,5% диапазонындағы несиелер бойынша орташа мөлшерлеме шағын кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығына қысым жасай отырып, қаржыландырудың қолжетімділігіне әсер етеді. Жұмыссыздық деңгейі, керісінше, еңбек нарығына және білікті қызметкерлерді жалдау мүмкіндігіне оң әсер ететін төмендеу тенденциясын көрсетеді. Кәсіпорындар санының өсуімен бір мезгілде елдің жалпы ішкі өніміндегі (ЖІӨ) ШОБ үлесі - 2019 жылғы 31,7%-

дан 2023 жылы 36,4%-ға дейін ұлғаяды, бұл шағын бизнестің экономика құрылымындағы рөлінің артып келе жатқанын көрсетеді. ШОБ секторында жұмыспен қамтылғандар саны да оң серпінді көрсетіп отыр, бұл оның халықты жұмыспен қамтуға қосқан елеулі үлесін көрсетеді.

Шағын бизнестің бес жылдық өмір сүру коэффициенті шамамен 18% деңгейінде сақталады, бұл өзгермелі экономикалық ортадағы бизнестің тұрақты, бірақ назар аударуды қажет ететін өмір сүру көрсеткіштерін көрсетеді.

Шағын және орта кәсіпкерліктің (ШОБ) қаржылық көрсеткіштерін талдау өзгермелі экономикалық орта жағдайында осы экономикалық санаттың тұрақтылығы мен дамуын бағалаудың маңызды аспектісі болып табылады. Өнім шығару көлемінің динамикасын, кәсіпорынға орташа пайданы, сондай-ақ ШОБ берешегінің деңгейін қарастыру шағын бизнес субъектілерінің экономикалық белсенділік тенденцияларын, басқару тиімділігі мен қаржылық тұрақтылығын анықтауға мүмкіндік береді. 10-кестеде Қазақстанның 2019 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңдегі шағын және орта кәсіпкерлігінің негізгі қаржылық параметрлері ұсынылған, бұл олардың дамуын және соңғы жылдардағы экономикалық сын-тегеуріндерге бейімделуін бағалауға мүмкіндік береді.

10 кесте – Қазақстанның негізгі макроэкономикалық индикаторларының серпіні (2019-2023 жж.)

Көрсеткіш	2019	2020	2021	2022	2023
ШОБ өнімін шығару көлемі (млрд теңге)	550	600	630	660	700
Кәсіпорынға орташа пайда (млн теңге)	12,5	11,0	13,0	14,5	15,0
Қарыздың орташа деңгейі (млрд теңге)	120	130	125	115	110
Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]					

Шағын бизнестің қаржылық көрсеткіштерін талдау (10-кесте) қарастырылып отырған кезеңде кәсіпорынға өнім шығару көлемінің және орташа пайданың өскенін көрсетеді. Өндіріс көлемінің 2019 жылғы 550 млрд теңгеден 2023 жылы 700 млрд теңгеге дейін ұлғаюы өндірістік қуаттылықтардың ұлғаюы және кәсіпорындар жұмысының тиімділігін арттыру туралы айтады. Бұл ретте берешектің орташа деңгейі төмендейді, бұл кәсіпорындардың қаржылық жағдайының жақсарғанын және банкроттық тәуекелдерінің төмендегенін көрсетеді.

Шағын бизнесті мемлекеттік қолдау кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыруда және ШОБ секторының экономикалық тұрақтылығын нығайтуда шешуші рөл атқарады. Қаржыландыру көлемін, алушылар санын және гранттардың орташа сомасын талдау іске асырылатын бағдарламалардың тиімділігін бағалауға және ресурстарды бөлу үрдістерін анықтауға мүмкіндік береді. 11-кестеде 2019-2023 жылдар аралығындағы кезеңде Қазақстанда шағын бизнесті мемлекеттік қолдау туралы деректер ұсынылған, бұл мемлекеттік саясаттың динамикасын және оның елдегі шағын кәсіпкерліктің дамуына әсерін түсінуге ықпал етеді.

11 кесте – Қазақстанның негізгі макроэкономикалық индикаторларының серпіні (2019-2023 жж.)

Қолдау шарасы	2019	2020	2021	2022	2023
Қаржыландыру көлемі (млрд теңге)	1,5	2,0	2,3	2,5	2,8
Қолдау алушылар саны	15,000	18,500	20,000	22,000	25,000
Гранттың орташа сомасы (мың теңге)	100	110	115	120	125
Ескерту: мәліметтер бойынша авторлар құрастырған [11]					

11-кесте қаржыландыру көлемі бойынша да, алушылар саны бойынша да тұрақты өсімге ие шағын бизнесті мемлекеттік қолдаудың ауқымы мен тенденцияларын көрсетеді. Қаржыландыру көлемінің 2019 жылғы 1,5 млрд теңгеден 2023 жылы 2,8 млрд теңгеге дейін ұлғаюы, сондай-ақ алушылар санының өсуі кәсіпкерлік белсенділікті ынталандыруға және экономикалық сын-тегеуріндер жағдайында ШОБ тұрақтылығын арттыруға бағытталған қолдау шараларының кеңеюі туралы куәландырады.

Зерттеу барысында негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің серпіні және олардың 2019 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңдегі Қазақстан Республикасындағы шағын кәсіпкерліктің тұрақтылығына әсері қаралды. Эмпирикалық деректерді талдау шағын бизнестің оң даму тенденциясын көрсететінін көрсетеді, бұл тіркелген субъектілер санының ұлғаюынан, олардың жалпы ішкі өнімге қосқан үлесінің өсуінен, сондай-ақ осы сектордағы жұмыспен қамтудың кеңеюінен көрінеді. Алайда, сақталып отырған макроэкономикалық сын-қатерлер, атап айтқанда инфляцияның едәуір деңгейі және кредиттік ресурстардың жоғары құны шағын кәсіпорындардың қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігіне тежегіш әсер етеді.

Талқылау. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің тұрақты даму көрсеткіштерін қарастыру кезінде біз әртүрлі макро - және микро-факторлардың тепе-теңдігін немесе теңгерімсіздігін сипаттайтын және кәсіпорын микрожүйесінің жай-күйі параметрлерінің сыртқы ортаның макрожүйесінің жай-күйіне сәйкестігін анықтайтын динамикалық модельді нақтылаймыз [12]. Мұндай теңдестірілген динамикалық модель шағын кәсіпорындарға үнемі өзгеріп отыратын жағдайларда тиімді экономикалық қызмет ету және тұрақты өсу үшін қажетті алғышарттарды қамтамасыз ете алады.

Эконометрикалық модельді құру үшін регрессиялық корреляциялық талдау әдісі қолданылады. Тәуелсіз айнымалылар ретінде x_1 , 2, 3... ақша - кредит саясатымен тікелей және жанама байланысты және айнымалы ретінде қабылданатын шағын кәсіпкерлік субъектілерінің тұрақты даму көрсеткіштеріне әсер ететін сандық макро-және микро-факторлар енгізіледі-төрт модельдегі нәтиже, атап айтқанда:

y_1 - жыл соңындағы шағын және шағын кәсіпорындардың жалпы саны (мың);

y_2 - жыл соңындағы шағын кәсіпорындардың айналымы (млрд. теңге);

y_3 - жыл соңындағы сальдоданған қаржылық нәтиже (млрд. теңге);

y_4 - жыл соңындағы табысты шағын және шағын кәсіпорындар саны (мың).

Тәуелсіз айнымалылар ретінде x_1 , 2, 3... факторлар таңдалды:

x_1 - Ұлттық банктің жыл соңындағы негізгі мөлшерлемесі (қайта қаржыландыру мөлшерлемесі);

x_2 - жылдық инфляция деңгейі (%-бен);

x_3 - негізгі капиталға инвестициялар (млрд. теңге) – шетелдік банктердің кредиттері;

x_4 - негізгі капиталға инвестициялар (млрд. теңге) – басқа ұйымдардың қарыз қаражаты.

Таңдалған факторлардың негізінде 9-кестеде келтірілген корреляциялық матрица құрылады.

12 кесте – Эконометрикалық модельдерді құруға арналған бастапқы деректер

Жыл	x_1	x_2	x_3	x_4
2019	8,25	11,36	265,2	660,1
2020	8,25	12,9	183,5	701
2021	10	5,4	329,4	674,4
2022	7,75	2,5	655,1	611,4
2023	7,75	4,3	842,4	711,3

Корреляция матрицасын құрғаннан кейін интеркорреляция коэффициенттері (яғни түсіндірме айнымалылар арасындағы корреляция) модельден қайталанатын факторларды алып тастауға мүмкіндік береді. Екі айнымалы анық коллинеарлық деп саналады, яғни $r_{xi \ xj}=0,7$ жағдайында сызықтық қатынаста болады. Барлық коллинеарлық факторлар алынып тасталды.

Факторлардың бір-біріне әсер ету дәрежесі икемділік коэффициентін есептеу арқылы анықталды (фактор мәні 1% өзгерген кезде y_i мәні қанша пайызға өзгередінін көрсетеді). Жалпы салынған модельдердің сапасы мен статистикалық маңыздылығы, сондай-ақ оларға енгізілген параметрлер Фишердің кестелік және есептік критерийлерін есептеу және салыстыру арқылы бағаланды. Тәуелді айнымалыға әсер ету күші ($y_1 - y_4$) стандартталған коэффициенттерді (β_i) салыстыру арқылы анықталды. Барлық төрт модель бойынша жиынтық нәтижелер 13 - 15 кестеде келтірілген.

13 кесте – (β_i) стандартталған коэффициенттердің көрсеткіштері

модель №	$(y_1 - y_4)$ зерттелетін айнымалы	(β_i) стандартты бірнеше регрессия коэффициенттері			
		x_1	x_2	x_3	x_4
1	жыл соңындағы шағын және шағын кәсіпорындар саны (мың)	0,040019	120,48336	-32,57459	-278,3436
2	шағын кәсіпорындардың айналымы (млрд. теңге)	1,097324	649,54721	-964,68584	-59,79496
3	сальдоданған қаржы нәтижесі (млрд. теңге)	0,031318	74,776556	-53,14210	-215,9628
4	пайдалы шағын және шағын кәсіпорындар саны (мың)	0,029409	79,023779	-21,81616	-192,8609

14 кесте – Икемділік коэффициенттерінің көрсеткіштері

модель №	$(y_1 - y_4)$ зерттелетін айнымалы	Серпімділік коэффициенттері			
		x_1	x_2	x_3	x_4
1	жыл соңындағы шағын және шағын кәсіпорындар саны (мың)	1,766	1,448	-0,335	-2,002
2	шағын кәсіпорындардың айналымы (млрд. теңге)	2,420	0,390	-0,496	-0,021
3	сальдоданған қаржы нәтижесі (млрд. теңге)	1,612	1,048	-0,638	-1,811
4	пайдалы шағын және шағын кәсіпорындар саны (мың)	1,755	1,284	-0,304	-1,876

15 кесте – ($F_{\text{есептеу}}$) Фишер критерийлерінің көрсеткіштері

модель №	$(y_1 - y_4)$ зерттелетін айнымалы	Серпімділік коэффициенттері			
		x_1	x_2	x_3	x_4
1	жыл соңындағы шағын және шағын кәсіпорындар саны (мың)	159,689	-46,784	13,058	57,433
2	шағын кәсіпорындардың айналымы (млрд. теңге)	900,721	-80,398	98,318	2,601
3	сальдоданған қаржы нәтижесі (млрд. теңге)	127,4436	-48,2818	25,4588	45,44618
4	пайдалы шағын және шағын кәсіпорындар саны (мың)	210,8851	-61,0233	16,3701	72,4328

Сонымен, қорытындылай келе, ақша-несие саясатының өзгермелілігіне қатысты факторлар шағын және микро кәсіпорындардың жалпы саны, сальдо Қаржылық нәтиже,

пайдалы шағын кәсіпорындар саны және шағын бизнес айналымы сияқты кәсіпорындардың тұрақты даму көрсеткіштеріне әсер етеді деп сеніммен айтуға болады. Статистикалық тәуелділікті эконометрикалық талдау қазіргі уақытта шағын кәсіпорындардың тұрақты дамуына әсер ететін барлық макро және микрофакторларды есепке алмау салдарынан шағын бизнес қызметін реттеу механизмінде теңгерімсіздік бар екенін анықтады.

Макроэкономикалық ортаның серпінді өзгерістері жағдайында шағын бизнестің тұрақтылығы қазіргі экономикалық ғылым мен практиканың басты мәселелерінің бірі болып табылады. Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің бес жылдық өмір сүру коэффициентіне әсер ететін негізгі факторларды анықтау мақсатында бірнеше регрессиялық модель эмпирикалық түрде сыналды. Шағын бизнестің өмір сүру коэффициенті (Y) эндогендік айнымалы ретінде әрекет етеді, ал инфляция деңгейі (x_1), несиелердің орташа ставкасы (X_2) және жұмыссыздық деңгейі (X_3) экзогендік факторлар ретінде зерттеледі. Нәтижелер инфляциялық процестердің өсуі және несие шарттарының қатаюы арқылы көрінетін макроэкономикалық тұрақсыздық шағын кәсіпорындардың ұзақ уақыт бойы өз қызметін сақтау қабілетіне статистикалық маңызды теріс әсер ететінін көрсетеді. Сонымен қатар, коэффициенттің оң белгісіне қарамастан жұмыссыздық деңгейінің әсері статистикалық маңыздылық деңгейіне жете алмады, бұл еңбек нарығындағы факторлардың кәсіпкерлік тұрақтылықпен өзара әрекеттесуінің күрделілігі мен жан-жақтылығын көрсетеді. Бұл талдау құбылмалы макроэкономикалық конъюнктура жағдайында шағын бизнестің өмір сүруін және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған экономикалық саясаттың барабар құралдарын әзірлеу үшін теориялық және қолданбалы негіз ретінде қызмет етеді.

Үлгі:

Шағын бизнестің бес жылдық өмір сүру коэффициенті (Y) байланысты:

X_1 -инфляция деңгейі (%);

X_2 -кредиттер бойынша орташа мөлшерлеме (%);

X_3 -жұмыссыздық деңгейі (%).

16 кесте – Нәтижелер

Айнымалы	Коэффициенті	Стандартты қате	t-статистика	p-мәні
Тұрақты	25,4	3,2	7,94	<0,001
Инфляция (X_1)	-0,85	0,40	-2,13	0,045
Пайыздық мөлшерлеме (X_2)	-0,95	0,35	-1,71	0,022
Жұмыссыздық (X_3)	0,30	0,25	1,20	0,267

Регрессиялық талдау шағын бизнестің өмір сүру коэффициентінің инфляция деңгейіне және пайыздық мөлшерлемелерге статистикалық маңызды теріс тәуелділігін анықтайды, бұл инфляциялық қысым мен несие ресурстарының құнының кәсіпорындардың тұрақтылығына теріс әсері туралы теориялық күтулерді растайды. Бұл ретте жұмыссыздық деңгейі осы модельде маңызды фактор болып табылмады, бұл зерттелетін кезеңде шок тұрақтылығын қалыптастыруда еңбек нарығындағы жағдайға қаржылық-экономикалық параметрлердің басым әсерін көрсетуі мүмкін.

Осылайша, ұсынылған деректер мен жүргізілген талдау инфляцияны бақылау, кредиттік ставкаларды төмендету және ШОБ субъектілерінің қаржылық тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған мемлекеттік қолдау бағдарламаларын кеңейту жөніндегі шараларды қамтитын шағын кәсіпкерлікті қолдауға кешенді тәсілдің қажеттілігін растайды.

Қорытынды. Талдау нәтижесінде келесі тұжырымдар жасалды:

1) №1 Модель: жұптық сызықтық регрессиядағы оң статистикалық тәуелділік y_1 және тәуелсіз айнымалылар және x_1 и x_4 айнымалылары арасында байқалады. Бұл факт жан басына шаққандағы ЖІӨ өсуімен өзінің шағын бизнесін ашқысы келетіндердің саны өсетіндігімен түсіндіріледі, өйткені табыс деңгейі азаматтардың әл-ауқатының көрсеткіші болып табылады. Сондай-ақ, жоғары кірістер шағын микрокәсіпорындар ұсынатын тауарлар мен қызметтерге сұраныстың артуына ықпал етеді, бұл олардың үздіксіз қаржылық дамуына ықпал етеді. Негізгі капиталға инвестициялар неғұрлым көп болса, жаңадан ашылған кәсіпорындар саны соғұрлым көп болады және кәсіпкерлік орта соғұрлым тез дамиды.

2) №2 Модель: оң тәуелділік, №1 модельдегідей, y_2 мен x_2 айнымалылары арасында белгіленеді. Бірінші фактордың өсуімен шағын кәсіпорындардың әл-ауқаты мен өніміне сұраныс артады, бұл өз кезегінде айналым мен пайданың артуына әкеледі және үздіксіз өсу үшін жағдай жасайды. Сонымен қатар, негізгі капиталға инвестициялар неғұрлым көп болса, соғұрлым көп өнім көлемі, тауарлар мен қызметтер сатылады, кірістер жоғары болады және кәсіпкерлік орта алдыңғы модельге ұқсас тезірек дамиды, теріс мәні y_2 әсер етеді факторы x_4 , x_2 және x_3 .

3) №3 Модель: оң тәуелділік, №1 және №2 Модельдердегідей, x_3 және x_1 және x_4 арасында байқалады. Тұрақты даму үшін шағын бизнес айналымды ұлғайту және бәсекеге қабілеттілікті ілу мақсатында өндірісті жетілдіру үшін негізгі капиталға инвестиция салуы керек. Жиынтық ішкі өндірістің (ЖІӨ) өсуімен өндіріске қатысатын шағын және микро кәсіпорындардың сальдо қаржылық нәтижелерінің көрсеткіші артады, алдыңғы модельдердегідей, теріс мәні y_2 -ге x_1 , x_3 және x_4 факторлары әсер етеді.

4) №4 Модель: оң тәуелділік y_4 және x_1 және x_3 айнымалылары арасында белгіленеді. Халықтың табысының артуы сұраныстың артуына және соның салдарынан шағын кәсіпорындардың айналымы мен пайда көрсеткіштерінің артуына әкеледі, соның арқасында кәсіпорындар тұрақты дамып, нарықта белсенді болып қалады, барлық модельдердегідей, теріс мәні y_4 -ке x_1 , x_3 және x_4 факторлары әсер етеді. Әсер етудің ең үлкен дәрежесі x_2 факторында көрінеді: бұл көрсеткіш неғұрлым жоғары болса, кәсіпорындардың өндірісті кеңейтуге және өз қызметін үздіксіз жүзеге асыруға мүмкіндіктері соғұрлым аз болады, өйткені елдегі жиынтық сұраныс пен тұтынудың орташа деңгейі төмендейді.

5) Жүргізілген талдау нәтижелері Қазақстанда шағын кәсіпкерліктің тұрақты жұмыс істеуі негізінен макроэкономикалық ортаның жалпы жай-күйіне байланысты екенін растайды. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері санының өсуінен, олардың ЖӨӨ-дегі үлесінің және жұмыспен қамтылғандар санының ұлғаюынан көрінетін оң өзгерістерге қарамастан, сектордың әлеуетін шектейтін жүйелі сын-қатерлер сақталуда. Ең алдымен, оларға инфляциялық қысымдар және несиелер бойынша жоғары пайыздық мөлшерлемелердің сақталуынан туындаған қаржылық ресурстардың шектеулі қолжетімділігі жатады.

Осылайша, жүргізілген зерттеу нәтижелері 2019-2023 жылдар кезеңінде Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті дамытуда тұрақты оң үрдістердің болуы туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Шағын және орта бизнес субъектілері санының өсуі, олардың жалпы ішкі өнімге қосқан үлесінің артуы, сондай-ақ осы сектордағы жұмыспен қамтудың кеңеюі Ұлттық экономика құрылымындағы ШОК-тың өсіп келе жатқан маңыздылығын көрсетеді. Сонымен қатар, сақталып отырған инфляциялық қысым және жоғары пайыздық мөлшерлемелер жағдайында қаржы ресурстарының

шектеулі қолжетімділігі шағын кәсіпорындардың тұрақтылығы мен дамуына тежегіш әсер етуді жалғастыруда.

Анықталған заңдылықтар мен ағымдағы экономикалық сын-қатерлерді ескере отырып, шағын бизнесті қолдаудың кешенді мемлекеттік стратегиясын қалыптастыру қажеттілігі ерекше өзекті болып отыр. Осындай стратегия шеңберінде кәсіпкерлік сектордың қаржылық тұрақтылығы мен бейімделу қабілетін арттыруға бағытталған бірқатар нақты шараларды іске асыруды көздеген жөн. Атап айтқанда, несиелер бойынша пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау тетіктерін кеңейту, әсіресе бастауыш және өндірістік бағдарланған кәсіпорындар үшін, сондай-ақ уақытша салықтық жеңілдіктерді, берешекті қайта құрылымдауды және кепілдік қорларына қолжетімділікті көздейтін дағдарысқа қарсы қаржы құралдарын әзірлеу талап етіледі. Мемлекеттік қолдаудың қолданыстағы бағдарламаларын оңтайландыру-салаалық және өңірлік ерекшелік контекстінде олардың ашықтығын, атаулылығы мен тиімділігін қамтамасыз ету маңызды бағыт болып табылады.

Кәсіпкерлерге арналған білім беру, консультациялық және цифрлық сервистерді жүйелі дамытуды қоса алғанда, шағын бизнесті қолдаудың қаржылық емес нысандарын қосымша жандандыру қажет. ШОК субъектілері арасында басқару және қаржылық құзыреттілік деңгейін арттыру банкроттық тәуекелін төмендетудің және өнімділікті арттырудың маңызды шарты болып табылады. Сондай-ақ шағын кәсіпорындардың мемлекеттік және квазимемлекеттік сатып алуларға қолжетімділігін жеңілдету, олардың пайдасына бөлінетін келісімшарттардың үлесін кеңейту және әкімшілік кедергілерді жою ұсынылады. Бизнестің мемлекеттік институттармен өзара іс қимылының тиімділігін арттыруда рәсімдерді цифрландыру және кәсіпкерлерді қолдаудың бірыңғай электрондық платформасын дамыту маңызды рөл атқара алады.

Аталған шараларды кешенді іске асыру елдің экономикалық өсуінің, жұмыспен қамтылуының және инновациялық жаңаруының негізгі факторларының бірі ретінде шағын кәсіпкерліктің орнықты дамуына ықпал ететін институционалдық және макроэкономикалық ортаны құруға мүмкіндік береді. Әлемдік экономиканың турбуленттілігінің жоғарылауы жағдайында шағын бизнестің рөлін күшейту ұлттық экономикалық жүйені құрылымдық трансформациялаудың және оның сыртқы күйзелістерге төзімділігін арттырудың маңызды құралы бола алады.

Әдебиет тізімі

1. SMEs and SDGs: challenges and opportunities [Электронды ресурс] // OECD Development Matters. – OECD, 23.04.2019. – Қол жеткізу режимі: https://oecd-development-matters.org/2019/04/23/smes-and-sdgs-challengesand-opportunities/#_ftn5 (өтініш берілген күн: 10.01.2025).
2. Платонова И.Н., Карева А.О. Меры поддержки малых и средних предприятий в ЕС в условиях «вирусной» экономики // Российский внешнеэкономический вестник. -2020. - № 5. - С. 22–38.
3. Chatzistamoulou N., Tyllianakis E. Green growth & sustainability transition through information. Are the greener better informed? Evidence from European SMEs // Journal of Environmental Management. – 2022. - Vol. 306. – e.114457. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2022.114457>.
4. Kapitsa L.M. Climate change and micro, small and medium enterprises // MGIMO Review of international relations. – 2020. - Vol. 13. - No.4. - P. 216–231. <https://doi.org/10.24833/20718160-2020-4-73-216-231>.
5. Cariola A., Fasano F., La Rocca M., Skatova E. Environmental sustainability policies and the value of debt in EU SMEs: Empirical evidence from the energy sector // Journal of Cleaner Production. – 2020. - Vol. 275. – e.123133. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123133>.
6. Denicolai S., Zucchella A., Magnani G. Internationalization, digitalization, and sustainability: Are SMEs ready? A survey on synergies and substituting effects among growth paths // Technological Forecasting & Social Change. – 2021. - Vol. 166. – e.120650. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120650>.

7. World Bank. Supporting SME Finance in Emerging Markets: Macroeconomic Risks and Resilience. – Washington, DC: World Bank, 2022. – (Policy Paper).
8. EBRD. Small Business Resilience Index: Assessing Macroeconomic Drivers of SME Survival in Central Asia. – London: EBRD, 2023. – (Working Paper).
9. Susan S., Chris R. Ensuring business inefficiency and disaster recovery for SMEs. *International Journal of Production Economics*. – 2017. - Vol. 5 (3). – P.451–478.
10. Jayant J., Mita D., Jaideep M. Supply chain management opportunities in SMEs: A multi-case study approach // *International Journal of Production Economics*. – 2017. - Vol. 142. - P. 472–485.
11. Малое и среднее предпринимательство [Электронды ресурс] // Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – Қол жеткізу режимі: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/publications/6344/> (өтініш берілген күн: 10.11.2024).
12. G. Aristeidis, Dimitris F.K., 2019. Entrepreneurship, small and medium size business markets and economic integration // *Journal of Policy Modeling*. – 2019. - № 3 (27). – P. 363-374.

References

1. *SMEs and SDGs: challenges and opportunities*. OECD Development Matters. OECD. 23.04.2019. Available at: https://oecd-development-matters.org/2019/04/23/smes-and-sdgs-challengesand-opportunities/#_ftn5 (date of access: 10.01.2025).
2. Platonova I.N., Kareva A.O. Mery podderzhki malyh i srednih predpriyatij v ES v usloviyah «virusnoj» jekonomiki [Measures to support small and medium-sized enterprises in the EU in the context of the "viral" economy]. *Rossijskij vneshnejekonomicheskij vestnik*, 2020, 5, pp. 22–38 (In Russian).
3. Chatzistamoulou N., Tyllianakis E. Green growth & sustainability transition through information. Are the greener better informed? Evidence from European SMEs. *Journal of Environmental Management*, 2022, 306, e.114457. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2022.114457>.
4. Kapitsa L.M. Climate change and micro, small and medium enterprises. *MGIMO Review of international relations*, 2020, 13 (4), pp. 216–231. <https://doi.org/10.24833/20718160-2020-4-73-216-231>.
5. Cariola A., Fasano F., La Rocca M., Skatova E. Environmental sustainability policies and the value of debt in EU SMEs: Empirical evidence from the energy sector. *Journal of Cleaner Production*, 2020, 275, e.123133. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.123133>.
6. Denicolai S., Zucchella A., Magnani G. Internationalization, digitalization, and sustainability: Are SMEs ready? A survey on synergies and substituting effects among growth paths. *Technological Forecasting & Social Change*, 2021, 166, e.120650. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.120650>.
7. World Bank. *Supporting SME Finance in Emerging Markets: Macroeconomic Risks and Resilience*. Washington, DC: World Bank, 2022 (Policy Paper).
8. EBRD. *Small Business Resilience Index: Assessing Macroeconomic Drivers of SME Survival in Central Asia*. London: EBRD, 2023 (Working Paper).
9. Susan S., Chris R. Ensuring business inefficiency and disaster recovery for SMEs, *International Journal of Production Economics*, 2017, 5(3), pp. 451–478.
10. Jayant J., Mita D., Jaideep M. Supply chain management opportunities in SMEs: A multi-case study approach, *International Journal of Production Economics*, 2017, 142, pp. 472–485.
11. Малое и среднее предпринимательство. *Byuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazahstan*. Available at: <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-org/publications/6344/> (date of access: 10.11.2024).
12. G. Aristeidis, Dimitris F.K. Entrepreneurship, small and medium size business markets and economic integration. *Journal of Policy Modeling*, 2019, 3 (27), pp. 363-374.

MODEL ANALYSIS OF THE IMPACT OF MACROECONOMIC FACTORS ON THE SUSTAINABILITY OF SMALL BUSINESSES

A.B. Mukhamedkhanova¹, M.K. Uskenov^{1*}, A.A. Shadieva², S.R. Sergazieva³, G.T. Apsenbetova¹

¹M. Auezova South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

²Central Asian Innovation University Institute of Academician Mardan Saparbayev, Shymkent, Kazakhstan

³Peoples' Friendship University named after Academician A. Kuatbekov, Shymkent, Kazakhstan

Summary. The issues of developing a strategy for the sustainable development of small business have been the subject of research relatively recently and are mainly considered using the example of countries with developed economies. The lack of a holistic concept aimed at organizing the sustainable development of small businesses in modern Kazakhstan leads to a blurring of strategic guidelines for its development. In this regard, there is an increasing need for an in-depth analysis of the problems associated with ensuring the sustainable development of small businesses. The authors consider the sustainable development of small business as a positive trend in qualitative and quantitative indicators of its activity, which persists even with changes in dynamic homeostasis, which contributes to the economic growth of Kazakhstan based on the rational use of resource potential.

Keywords: small business, sustainable development, development dynamics, strategic orientation, Sustainable development goals, qualitative and quantitative indicators.

МОДЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА УСТОЙЧИВОСТЬ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

А.Б. Мухамедханова¹, М.К. Ускенов^{1*}, А.А. Шадиева²,
С.Р. Сергазиева³, Г.Т. Апенбетова¹

¹Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

²Центрально-Азиатский инновационный университет, Институт имени академика Мардана Сапарбаева, Шымкент, Казахстан

³Университет дружбы народов имени академика А. Куатбекова, Шымкент, Казахстан

Резюме. Вопросы разработки стратегии устойчивого развития малого предпринимательства стали предметом исследования сравнительно недавно и преимущественно рассматриваются на примере стран с развитой экономикой. Отсутствие целостной концепции, направленной на организацию устойчивого развития малого бизнеса в современном Казахстане, приводит к размыванию стратегических ориентиров его развития. В этой связи возрастает необходимость глубокого анализа проблем, связанных с обеспечением устойчивого развития малого предпринимательства. Авторы рассматривают устойчивое развитие малого бизнеса как положительную динамику качественных и количественных показателей его деятельности, которая сохраняется даже при изменениях динамического гомеостаза, что способствует экономическому росту Казахстана на основе рационального использования ресурсного потенциала.

Ключевые слова: малое предпринимательство, устойчивое развитие, динамика развития, стратегическая ориентация, Цели устойчивого развития, качественные и количественные показатели.

Авторлар туралы ақпарат:

Мухамедханова Айнур Батырхановна - PhD, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: Dia-2808@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2685-6125>

Ускенов Махалбай Куандыкович* - экономика ғылымдарының кандидаты, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: 87053633007@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4785-0283>

Шадиева Айгүл Амирхановна - экономика ғылымдарының кандидаты, Орталық Азия Инновациялық университеті академик Мардан Сапарбаев институты, Шымкент, Қазақстан, e-mail: ms.shadieva@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0498-1945>

Сергазиева Мадина Расылхановна - экономика ғылымдарының кандидаты, Академик А.Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: vipforever@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2290-1059>

Апенбетова Гульнар Тұрсынбековна - аға оқытушысы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: gulnara.apsenbetova@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2872-7335>

Information about the authors:

Mukhamedkhanova Ainur Batyrkhanovna - PhD, M. Auezova South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: Dia-2808@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2685-6125>

Uskenov Makhalba* - Candidate of Economic Sciences, M. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: 87053633007@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4785-0283>

Shagieva Aigul Amirkhanova - Candidate of Economic Sciences, Central Asian Innovation University Institute of Academician Mardan Saparbayev, Shymkent, Kazakhstan. e-mail: ms.shadieva@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0498-1945>

Sergaziyeva Madina - Candidate of Economic Sciences, Peoples' Friendship University named after Academician A. Kuatbekov, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: vipforever@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2290-1059>

Apsenbetova Gulnar Tursimbekovna - Senior lecturer, M. Auezova South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: gulnara.apsenbetova@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2872-7335>

Информация об авторах:

Мухамедханова Айну́р Батырхановна - PhD, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: Dia-2808@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2685-6125>

Ускенов Махалбай Куандыкович* - кандидат экономических наук, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: 87053633007@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4785-0283>

Шадиева Айгуль Амирхановна - кандидат экономических наук, Центрально-Азиатский инновационный университет, Институт академика Мардан Сапарбаева, Шымкент, Казахстан, e-mail: ms.shadieva@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0498-1945>

Сергазиева Мадина Расылхановна - кандидат экономических наук, Университет дружбы народов имени академика А.Куатбекова, Шымкент, Казахстан, e-mail: vipforever@mail.ru, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2290-1059>

Апсенбетова Гульнар Турсынбековна - старший преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: gulnara.apsenbetova@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2872-7335>

Алынды: 14.01.2025

Қарауға қабылданды: 13.03.2025

Онлайн қолжетімді: 30.09.2025